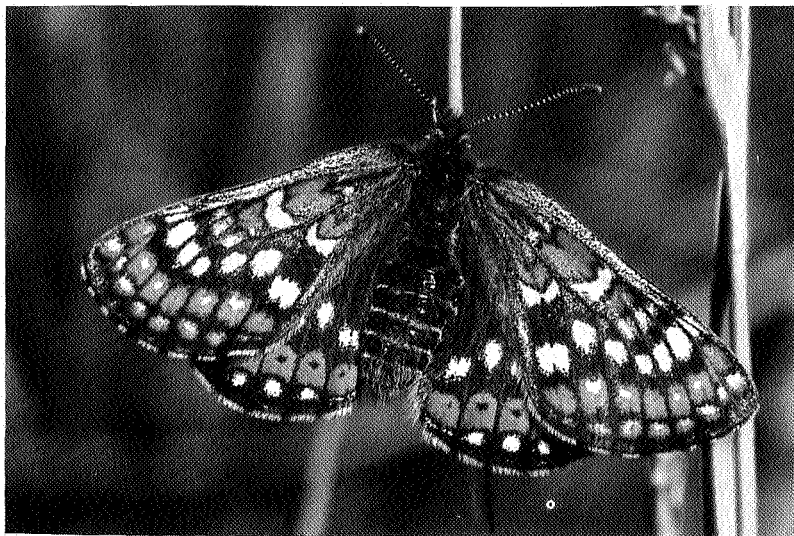

VLINDERS IN NOORD-NEDERLAND

Wijbren Landman

Op mooie zonnige lentedagen fladderen de eerste dagpauwogen, citroenvlinders en kleine vosjes in Nederland rond. In 1989 kan dat niet meer gezegd worden van het dwergdikkopje, het klaverblauwtje of de moerasparelmoervlinder om maar een paar verdwenen vlindersoorten te noemen. De situatie is zo ernstig dat 1989 door de vlinderstichting is uitgeroepen tot het vlinderjaar.

Moerasparelmoervlinder

DE VLINDERSTICHTING IS EEN NATUURBE-
schermingsorganisatie met als doel het be-
houd en herstel van de vlinderfauna. Om dit
te bereiken is extra aandacht voor vlinders
nodig. Een deel van die aandacht eisen deze
boeiende insecten van nature al op. Dat blijkt
bijvoorbeeld uit de overweldigende belang-
stelling voor de tropische vliindertuin van het
Noorder Dierenpark. Jaarlijks genieten meer
dan 1 miljoen bezoekers van de tropische
vlinders in een prachtige tuin, die qua aanleg
en beheer aan alle wensen van de vlinders
blijkt te voldoen. Heel anders is het gesteld
met het leefgebied van onze inheemse vlin-
ders, waardoor vooral de dagvlinders sterk
achteruit zijn gegaan. Sinds het begin van de-
ze eeuw zijn al 15 van de 71 dagvlindersoor-
ten in ons land uitgestorven en nog eens 30
soorten worden ernstig in hun voortbestaan
bedreigd. De belangrijkste oorzaak is het ver-
dwijnen van het natuurlijk leefgebied van de
vlinder. Door de intensivering van de land-
bouw en de groei van de stedelijke gebieden
is er nog maar heel weinig echt natuurgebied
over. Vlinders hebben slechts overlevings-

kansen in natuurreservaten. En ook daar
doet de invloed van landbouw zich gelden.
Maatregelen als ontwatering, bemesting en
gebruik van bestrijdingsmiddelen hebben
niet alleen invloed op landbouwgebieden,
maar ook op de aangrenzende natuurterrei-
nen. Die invloed is vaak aanzienlijk, wanneer
de natuurgebiedjes klein zijn. Door het over-
matig gebruik van kunstmest en bestrijdings-
middelen is 'onkruid' verdwenen en juist dat
soort wilde planten is voor de vlinder van le-
vensbelang.

Leefmilieu

De meeste vlinders hebben nectar uit bloe-
men nodig voor hun energie. Het merendeel
van de vrouwtjes heeft die nectar daarnaast
nodig voor de ontwikkeling van de eieren.
Belangrijke nectarbronnen zijn akkerdistel,
knoopkruid en Jacobskruid. Verder zijn vlin-
ders uitermate kieskeurig in de plantensoort
waarop ze de eieren leggen. Soms doen ze dat
op slechts één plantensoort, zoals de kleine ijs-
vogelvlinder, die uitsluitend kamperfoelie

benut. In andere gevallen worden verwante
plantesoorten gebruikt, zoals het bruin zand-
oogje dat de eitjes afzet op verschillende gras-
soorten. De vlinders zijn zo precies in de keu-
ze van hun waardplant, omdat de rupsjes, die
uit de eieren kruipen, meestal niets anders
lusten. Ze zullen eerder omkomen van de
honger dan een andere plant als voedsel te
accepteren. Veel van die waardplanten zijn
niet bepaald zeldzaam, maar ze zijn wel on-
ontbeerlijk voor de groei en de ontwikkeling
van de rups. Verder houden vlinders van zon.
Het moet al gauw warmer dan 20° C zijn
voordat vlinders gaan vliegen. In ons klimaat
zullen de meeste vlinders dan ook aangetrof-
fen worden op beschutte, zonbeschenen
plaatsen. Zo kunnen in de bosmantel en bos-
zoom, die de overgang vormen tussen bloe-
menrijk weiland en natuurlijk loofbos maar
lieft 47 % van de vlindersoorten waargeno-
men worden.

Op zoek naar soortgenoten oriënteren dag-
vlinders zich op opvallende elementen in ve-
getatie en landschap. De hoogste boom, een
open plek in het bos, een heuveltop zijn voor-

beelden van zo'n markant punt, waar mannetjes en vrouwtjes elkaar treffen. Vooral wanneer de vlinders in lage dichtheden voorkomen, zijn de opvallende landschapselementen van het grootste belang om de dieren tot voortplanting te laten komen. Vlinders leven gemiddeld maar een week of drie. Het grootste deel van het jaar brengen ze in de vegetatie door als ei, rups of pop. Ze hebben daarbij een voorkeur voor een lage open vegetatie, waar zonnewarmte beter kan doordringen. Aan al de eisen, die de verschillende vlindersoorten aan hun biotoop stellen, zal voldaan moeten worden om deze prachtige insecten te behouden.

Vlinders in het natuurbeheer

De hoofdstructuur van het beheer moet gevormd worden door een kern van de grote natuurgebieden en kleinere, extensief beheerde natuurterreinen, die onderling zijn verbonden door verbindingzones en kleine apart gelegen gebiedjes. Zo wordt migratie tussen kerngebieden mogelijk gemaakt, waardoor natuurlijke schommelingen in geïsoleerde situaties opgevangen kunnen worden. Landbouwinvloeden moeten zoveel mogelijk beperkt worden door het instellen van bufferzones, zoals recreatieterreinen of extensief beheerde hooilanden. Een dergelijke structuur is noodzakelijk voor het in stand houden van de biotopen en daarom niet alleen goed voor vlinders, maar voor tal van planten- en diersoorten.

Het beheer van natuurterreinen is traditioneel vooral gericht op het behoud van de bo-

Zilveren maan

tanische kwaliteit. Op zich een goede zaak, want de fauna kan alleen gedijen wanneer een goede botanische basis aanwezig is. Met het toenemen van de kennis over onze vlinders, kan het beheer van de terreinen daaraan aangepast worden, zonder afbreuk te doen aan de flora. Vaak is alleen een verfijning van het beheer al voldoende, waarbij vooral het maaibeheer van het grootste belang is. Belangrijk is bijvoorbeeld, dat de juiste datum gekozen wordt, dat percelen niet in hun geheel, maar gefaseerd worden gemaaid, dat het maaisel afgevoerd wordt, waardoor een verschraling optreedt en dat zo weinig mogelijk zware maaimachines worden

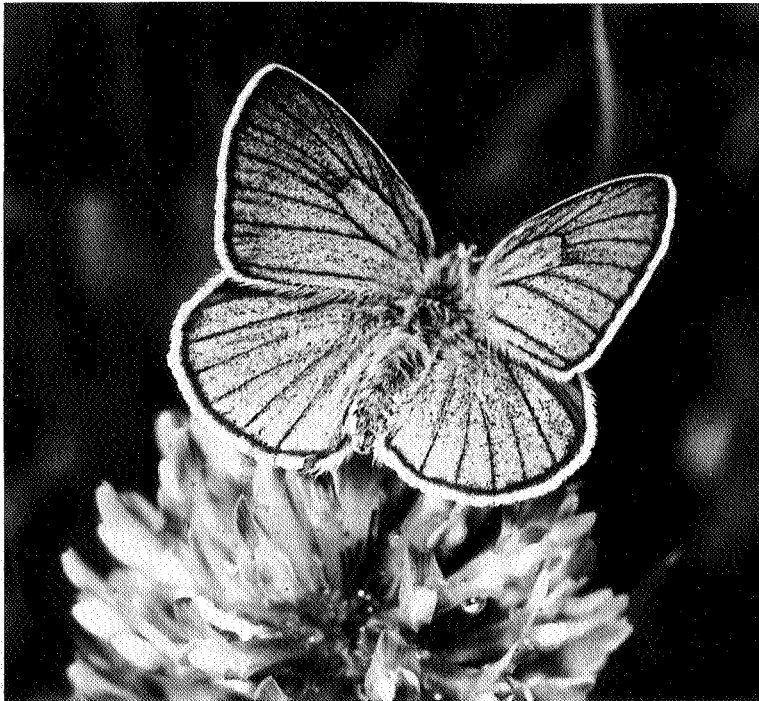
gebruikt, teneinde verdichting van de bodem te voorkomen. In een aantal gevallen kan begrazen een alternatief vormen. Het zal duidelijk zijn, dat maatregelen als branden en bespuiten voor de meeste insecten desastreus is. Vlinders hebben, kort gezegd, baat bij een kleinschalig beheer, dat resulteert in hoge diversiteit en variatie in de vegetatiestructuur. In het weinig verstedelijkte Noorden van Nederland komen we nog vrij veel kleinschalige landschappen tegen. Tevens zijn we in het bezit van een aantal bijzondere, grote natuurgebieden, zoals de waddeneilanden, de moerasbossen en moerassen in Zuid-Friesland en Noordoost-Overijssel, de meren en veenweidegebieden in Friesland, de Drentse heidevelden en de hoogveenengebieden van Drente en Zuidoost-Groningen. Op deze en op een aantal kleinere terreinen komt een aantal vlindersoorten voor, die bijzonder zijn voor Nederland.

Zeldzaam en bedreigd

Zeer zeldzaam is bijvoorbeeld het veenbesblauwtje, een klein vlindertje, dat voorkomt op de laatste hoogveenresten in Drente. Omdat dit blauwtje nogal wat eisen aan het milieu stelt, is het ook in het verleden nooit een algemene verschijning geweest. Ze zijn slechts te vinden bij vennen met enige hoogveenontwikkeling, die verspreid in het bos liggen. Alleen daar vinden de rupsjes hun waardplanten, de veenbes. De rupsjes, die de winter doorgebracht hebben in het veenmos, beginnen in mei van de jonge scheuten en de

Veenbesparelmoervlinder

Klaverblauwtje

vruchtbeginsels van de veenbes te eten. Eenmaal volgroeid zoeken ze een plaatsje boven het veenmos om te verpoppen. Uit de pop kruipen na 2 à 3 weken de blauwtjes die van eind juni tot half juli rondvliegen. Hun belangrijkste nectarbron is dopheide. Op deze plant en ook op kraaiheide worden wel eens eitjes afgezet. Al deze planten worden alleen bezocht wanneer er veel zonneschijn is. Bij somber weer vertoont het veenblauwtje nauwelijks activiteit.

Een andere zeldzame vlinder, die in hetzelfde gebied voorkomt, is de veenbesparelmoervlinder. Deze vlinder vertoont meer vliegactiviteit, terwijl ook de rupsen mobieler zijn. Plaatsen met maar weinig veenbes kunnen daarom ook benut worden door de rupsjes van de veenbesparelmoervlinder. De rups eet uitsluitend veenbes en kruipt daarbij weg in het veenmos, waar takjes veenbes doorheen groeien. Voor beide veenbesvlinders is een beheer van het veen nodig, dat gericht is op

het behoud van waard- en nectarplanten. Dat kan wanneer voorkomen wordt dat de venen overbested worden of verdrogen. Alleen dan zullen deze vlinders zich in Drente kunnen handhaven.

Een andere bedreigde parelmoervlinder is de zilveren maan. Deze soort kwam vroeger wel in grote aantallen voor, maar is de laatste jaren sterk achteruitgegaan. De zilveren maan voelt zich thuis op vochtige, schrale graslanden waarin de voedselplant van de rups, het moerasviooltje, voorkomt. De overwinterende rupsen zijn na 4 weken volgroeid en de eerste generatie vlinders vliegt rond van eind mei tot half juni. De vlinders hebben een grote nectarbehoefte en zijn veelvuldig te vinden op kale jonker en koekoeksbloem. De eitjes die op de moerasviooltjes gelegd worden, komen na een week uit. De vlinders van deze generatie vliegen eind juli tot half augustus en zijn voor hun nectar vooral aan-

gewezen op kattestaart, dopheide en blauwe knoop. De rupsen van de tweede generatie vlinders kruipen na de derde vervelling weg in een gekruld dor blad en brengen daar de winter door. Het enige gebied in Nederland waar de zilveren maan nog in grotere aantallen voorkomt is het moerasboscomplex in Zuid-Friesland en de kop van Overijssel.

In datzelfde gebied vinden we de enige dagvlinder, die in Nederland wettelijke bescherming geniet, de grote vuurvlinder. Deze vlinder met vuurrode vleugels die een spanwijdte van zo'n 4 cm kunnen bereiken is een van de grootste vertegenwoordigers van de blauwtjes. Het is een opvallende verschijning in moerassen en natte terreinen waar de waardplant, de grote waterzuring, groeit. De vliegtijd valt in de tweede helft van juli. Vooral op dagen met veel zon zijn de vlinders actief. De mannetjes bezitten territoria, waar naast moeraszuring ook nectarbronnen als kattestaart aanwezig zijn. De vrouwtjes zetten na de paring de eieren af bovenop de grote bladeren van hun waardplant. De rupsjes kruipen na het uitkomen naar de onderkant van het blad en eten daar van het bladweefsel. Wanneer de rups niet eet, drukt hij zich tegen de middennerf en is nauwelijks te vinden. De rups overwintert tenslotte in omgekrulde, verwelkte bladeren van de waterzuring om pas volgend voorjaar de maaltijd voort te zetten. Na de verpopping in juni verschijnen de eerste vlinders vanaf begin juli.

De wettelijke bescherming die de grote vuurvlinder geniet, betekent, dat de vlinder niet gevangen mag worden. Tegen de grootste bedreiging, het verloren gaan van het natuurlijk leefgebied, helpt zo'n wet natuurlijk niet. Belangrijk is dan ook een verantwoord beheer van onze natuurreservaten en ander openbaar groen, zoals wegbermen, spoordijken, slootkanten. Ook stadsparken, plantsoenen en privétuinen kunnen vlindervriendelijk aangelegd worden. Zo krijgt een kwetsbaar insect als de vlinder een kans in ons milieu. Juist die kwetsbaarheid maakt de vlinder tot een uitstekende indicator voor veranderingen in onze leefomgeving. Wanneer vlinders verdwijnen is er duidelijk iets aan de hand, maar voor ingrijpen hoeft het dan nog niet te laat te zijn. Gezien de grote belangstelling voor het milieu of allerlei terreinen kunnen we slechts konkluderen, dat we zuinig moeten zijn op een prachtige en gevoelige diergroep als onze vlinders. ●

Drs. W. Landman is als bioloog verbonden aan het Noorder Dierenpark in Emmen